

Nikomakhos'a Etik Bağlamında Aristoteles'in Erdem Etiği

Hilal Canfer Bayraktaroğlu

hilalcanfer@gmail.com
http://orcid.org/0000-0002-8214-546X

Zeki Özcan

Prof. Dr., Emekli, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
zekiozcan52@yahoo.fr
https://orcid.org/0000-0002-3805-3875

Öz: Erdem etiği diğer etik türlerinden farklı olarak, ahlaki hayatın belirleyici unsurları olan failin karakterine ve erdeme vurgu yapar. Erdem etiği temelde 'iyi hayat' üzerine yoğunlaşarak, bireylerin ne tür insanlar olmaları gerektiği konusuyla ilgilenir. Erdem etiği söz konusu olduğunda Aristoteles önemli bir değer taşır. Biliyoruz ki Aristoteles'in felsefede yadsınmaz bir yeri vardır. Felsefe tarihi boyunca birçok düşünür, filozof ondan etkilenmiştir. Bazıları ise onun düşüncelerini eleştirerek yahut reddederek yola çıkmıştır. Platon'un öğrencisi olan Aristoteles, hocası ve öncesindeki filozofların düşüncelerini sistematik bir bütünlük içerisinde değerlendirmiş ve kendi düşüncelerini, oluşturduğu sistemle bağlantılı olarak ortaya koymuştur. Bu sebeple Aristoteles sistem düşünürü olarak da adlandırılmıştır. Bu çalışmada, temel kabul edilmiş bir filozof olan Aristoteles'in erdem etiği konu edinilmiştir. Erdem etiğinin oluşumunun ve yapısının ele alınması amaçlanmıştır. Erdem nedir? Aristoteles erdemleri niçin entelektüel erdemler ve ahlaki erdemler olarak ikiye ayırmıştır? Erdem kazanılabilir mi yoksa harici bir kaynaktan mı gelir? Bu makalede Aristoteles'in erdem etiği konusundaki görüşleri bu sorular üzerinden ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Erdem Etiği, Ahlak Felsefesi, Erdem, Mutluluk

Geliş Tarihi/Received Date: 05.03.2019

Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.07.2019

Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Canfer Bayraktaroğlu, Hilal – Özcan, Zeki. "Nikomakhos'a Etik Bağlamında Aristoteles'in Erdem Etiği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2020) 277-296.

Aristotle's Virtue Ethics in the Context of *Ethica Nikomakhia*

Abstract: Virtue ethics, differently from other types of ethics, emphasises subject's character which is determining factor of ethical life and virtue. Basically, virtue ethics is concerned with what kind of people they should be by focusing over "good life". When it comes to virtue ethics, Aristotle carries value. As we know, Aristotle has an undeniable place in philosophy. Throughout the history of philosophy, a lot of thinkers and philosophers are affected by Aristotle. On the other hand, some of them go ahead by criticising or denying his thoughts. Aristotle, who sat at Platon's feet, systematically evaluated thoughts of both his tutor and philosophers before him and he revealed his own thoughts in connection with the system he created. That's why Aristotle is also named as a system philosopher. In this study, the subject of virtue ethics of Aristotle, who is a fundamental philosopher, has been considered. The aim of this study is to examine the formation and structure of virtue ethics. What is the virtue? Why did Aristotle divide the virtues into two as intellectual virtues and moral ethics. Does virtue win or come from an external source? In this article, Aristotle's views on virtue ethics are put forward through these questions.

Keywords: Aristotle, Eudaimonism, Virtue Ethics, Moral Philosophy, Virtue, Happiness.

Özet

Bu çalışmada amacımız Erdem etiğini ortaya çıkış dönemi olan Antik Yunan'da incelemektir. Erdem etiğini ilk kez sistematik bir şekilde ele alan filozof Aristoteles'tir. Ve Aristoteles, Erdem etiği söz konusu olduğunda başvuru olan ilk filozoftur. Bu sebeplerle Erdem etiği, Aristoteles etiği üzerinde incelenmiştir. Çalışmamız Aristoteles'in erdemle ilgili görüşlerinin bulunduğu *Nikomakhos'a Etik* kitabı temel alınarak oluşturulmuştur. Söz konusu eser tüm etik çalışmaları için başvuru olan kaynaklardan biridir. Eserde Aristoteles mutluluğun ne olduğunu sorgulamaktadır. Sonrasında erdemi tanımlama sürecine girer ve erdemleri sınıflandırır. Tüm bunların yanında insanın barındırdığı duyguları da irdeler. İnsanı erdemsizliğe götüren davranışları ve alışkanlıkları da belirler. Bu bağlamda erdem etiği için vazgeçilmez eserlerden biri sayılır. Erdem etiğini daha iyi anlayabilmek için etik türlerini de bilmek gerekmektedir. Klasik etik; betimleyici etik ve normatif etik olarak ikiye ayrılır. Normatif etik türleri ise üç tanedir. Bunlar: Teleolojik etik, deontolojik etik ve erdem etiğidir. Teleolojik etikte ahlaki eylemin değerini belirleyen şey, eylemin ortaya çıkardığı sonuçtur. Diğer bir değişle eylemden çok sonuç önemlidir. Deontolojik etik ise, teleolojik etiğin tam olarak zıddıdır. Söz konusu etik türünde ahlaki eylemin değerini, eylemin sonucu değil eylemin doğruluğu belirler. Ahlaki eylemin doğruluğu yahut yanlışlığı, eylemin sonuçlarından bağımsız olarak, onun ahlaki ödev ya da eylem kurallarını uygulayıp uygulamadığı yönünden belirlenir. Kısaca deontolojik etik, insanı akıllı ve sorumlu bir varlık olarak görür ve bunun nihaî sonucu olarak onun gerçekleştirme zorunda olduğu birtakım ödevleri bulunduğu düşüncesini ortaya koyar. Böylelikle ahlakın temelini "ödev"i yerleştirmiş olur. Erdem etiği ise, ahlaki hayatın belirleyici unsurları olarak failin karakterine ve erdeme vurgu yapar. Başka bir deyişle erdem etiği sonuçlara yahut kurallara odak-

lanmaz, onun merkezinde erdemli insan vardır. Yani odak noktası faildir. Erdem etiği temel olarak iyi hayatı sağlama peşinde olup, insanların ne tür insanlar olması gerektiği üzerinde yoğunlaşır. Erdemli insan olma hedefini ortaya koyar. Erdemli insan olmak ise çaba gerektirir, tecrübeye ihtiyaç duyar. Zira iyi bir karakter tesadüf eseri oluşmaz. Disiplin, tecrübe, sorumluluk gibi gereklilikleri vardır. Erdem etiği iyi bir karakter için gerekli olan şeyleri sistemleştirir. Tüm bunları yaparken insanın toplumsal yönünü unutmaz. Zira insanın ahlaki hayatı başkalarından ayrı düşünülemez ve şekillenemez. Erdem etiği ödevci etik gibi insanın duygu yönünü görmezden gelmez. Belirlediği erdemler ile insan ruhunda bulunan duyguların kontrol altında tutulmasından yanadır. Merkezinde insana dair pek çok özelliği barındırması nedeniyle erdem etiği Antik dönemden bugüne halen canlı kalmıştır. Erdem etiği, klasik ve modern dönem olarak iki ana başlıkta incelenir. Biz bu çalışmada canlılığını koruyan bu etik türünün ilk sistemleştirilmiş halini inceleyeceğiz. Erdem etiğini ilk kez sistemleştiren filozof Aristoteles, etiğini oluştururken iki ana noktadan yola çıkmıştır. Bunlar varlık ve insan hakkındaki düşünceleridir. Bu sebeple Aristoteles'in erdem etiğini anlayabilmek için çalışmamızda öncelikle onun varlığa ve insana dair düşüncelerine yer verdik. İnsanın yapısı meselesinde Aristoteles, insanın amacını mutluluk (*eudaimonia*) olarak belirler. İnsanı mutluluğa götüren yol ise erdemli olmaktan geçer. Ve bu bağlamda Aristoteles, erdem nedir sorgulamasını yapar. Ona göre erdem, bir varlığın işlevini, en iyi şekilde yerine getirmesidir. Bu noktada Aristoteles erdemleri ikiye ayırır: Entelektüel erdemler ve ahlaki erdemler. Filozofun erdemleri bu şekilde ikiye ayırmasının sebebi, insanın yapısına dair var olan görüşleridir. Aristoteles insan aklını teorik akıl ve pratik akıl olarak ikiye ayırır. Dolayısıyla erdemler de filozofun insan aklı sınıflamasına göre bölümlenmiştir. Entelektüel erdemler teorik akla, ahlaki erdemler de pratik akla karşılık gelmektedir. Aristoteles sınıflandırdığı erdemler arasında ayrıca bir hiyerarşi de oluşturmuştur. Zira entelektüel erdemler, ahlaki erdemlerden daha üstündür. Çünkü insan entelektüel erdemler aracılığıyla Tanrı'yı temaşa edip, onunla yakınlık kurabilir. Bu sebeple de en yüksek hedef olan mutluluğa da ulaşmış olacaktır. Ancak bu durum ahlaki erdemlerin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Aristoteles insanı her zaman bir bütün olarak ele almıştır ve etik konusunda da bu tavrı oldukça belirgindir. Ahlaki erdemler pratik akla karşılık gelmektedir. Dolayısıyla ahlaki erdemlerin de mutluluğa ulaşmada rolü vardır. İnsan ruhunun sahip olduğu arzu ve iştiha gibi kontrol edilmesi gereken yanları mevcuttur. Bu noktada ahlaki erdemler insanın sahip olduğu hayvanî eğilimleri yönlendirmede önemli rol oynamaktadır. Başka bir açıdan ise ahlaki erdemler insanın toplumsal yönüyle ilgilidir. Toplum içerisinde bireyin davranışlarını yönlendirecek kurallara ihtiyaç vardır. İşte ahlaki erdemler burada işlev görmektedir. Ahlaki erdemler söz konusu olduğunda Aristoteles için en önemli nokta '*orta olma*'dır. Aristoteles erdemlerin aşırıya kaçmadan ve yetersiz olmadan ortada olması gerektiğini savunur. Bahsedilen yönleriyle Aristoteles'in erdem etiği işlevseldir. Onun etiğini diğer etik türlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri de budur. Aristoteles etik alanında sadece teorik alanda kalmamış, pratik yönünü de ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte etiğinin merkezine insanı

yerleştirmiştir. İnsan merkezli etik düşüncesi evrenselliği daha kolay sağlayabildiğinden, birçok filozof Aristoteles'in etiğinden etkilenmiştir. Günümüzde erdem etiğinin pek çok modern hali bulunmaktadır. Bunların en önde geleni MacIntyre'in erdem etiğidir. İnsanı ve insana dair pek çok şeyi merkezine alan erdem etiği, insan var oldukça yenilenerek onunla var olmaya devam edecektir.

Summary

The aim of this study is to examine the Virtue Ethics in the Ancient Greek period, which was the emergence period of it. Aristotle is the first philosopher who systematically addresses the issue of Virtue Ethics, and Aristotle is also the first philosopher to be referenced when it comes to Virtue Ethics. That is why the Virtue Ethics was examined on Aristotle's ethics in this study. This study prepared based on Aristotle's *Nikomakhos* which includes Aristotle's thought about virtue. Given book of Aristotle is one the book that is referenced as a source for all ethics studies. The work in question is one of the sources used for all ethical studies. In his work, Aristotle questions what happiness is. Afterwards, he goes into the process of defining virtue and classifies virtues. Besides all these, he examines the feelings of human beings. He also determines the behaviors and habits that lead people to be without virtuous. In this context, it is one of the indispensable works for virtue ethics. In order to better understand Virtue Ethics, it is necessary to know the types of ethics. Classical Ethics is divided into two as Descriptive Ethics and Normative Ethics. There is three types of Normative Ethics. These are Teleological Ethics, Deontological Ethics and Virtue Ethics. In Teleological Ethics, the outcome of action determines the value of moral action. In other words, the outcome is more important than the action. Deontological Ethics is exactly the opposite of Teleological Ethics. In this type of ethics, not the result of action, the accuracy of the action determines the value of moral action. The correctness or inaccuracy of moral action is determined by whether it is applied moral duty or rules of action regardless of the results of the action. Briefly, Deontological Ethics sees human as a smart and responsible being and as a result of this; reveals the idea that s/he has some duty s/he has to accomplish. Thus, Deontological Ethics places "duty" at the core of morality. Virtue Ethics, on the other hand, emphasizes the character and virtue of the perpetrator as the determining elements of moral life. In other words, Virtue Ethics does not focus on results or rules, on its core, there is virtuous being. That is, the focus is on the perpetrator. Virtue Ethics basically seeks to ensure good life and focuses on what kind of people should be. It reveals the goal of being a virtuous person. Being a virtuous person requires effort and needs experience because a good character is not formed by chance. It has requirements such as discipline, experience and responsibility. Virtue Ethics systemizes what is necessary for a good character. While doing all these, it does not forget the social aspect of man because the moral life of man cannot be considered and shaped separately from others. Virtue Ethics does not ignore the emotional aspect of the human being like the dutiful ethics. It is for keeping the emotions in

the human spirit under control with the virtues it determines. Virtue Ethics has remained alive since Ancient times due to its many features about human in its core. Virtue Ethics is examined with two main titles as classical and modern period. In this study, we will examine the first systematized version of this type of ethics that preserves its vitality. Aristotle, the philosopher who systematized Virtue Ethics for the first time, set out from two main points while creating his ethics. These are their thoughts about being and human. For this reason, in order to understand Aristotle's Ethics of Virtue, we first included his thoughts on being and human. In the matter of the structure of human, Aristotle determines the purpose of human as happiness (eudaimonia). The way that leads people to happiness is through being virtuous. And in this context, Aristotle makes questioning 'what is virtue?' According to him, a being should ideally function. At this point, Aristotle divides virtues into two: Intellectual Virtues and Moral Virtues. The reason why the philosopher divides virtues in this way is their existing view of the structure of human. Aristotle divides the human mind into theoretical reason and practical reason. Therefore, virtues are also divided according to the philosopher's classification of human mind. Intellectual Virtues correspond to the theoretical mind and moral virtues correspond to the practical mind. Aristotle also created a hierarchy among the virtues he classified because intellectual virtues are superior to moral virtues and human can witness God and establish intimacy with him through intellectual virtues. So much so that he will have reached the highest goal of happiness. However, this does not mean that moral virtues are insignificant. Aristotle has always considered human as a whole, and this attitude is also very clear about ethics. Moral virtues correspond to practical reason. Therefore, moral virtues also play a role in reaching happiness. The human soul has aspects to control, such as desire. At this point, moral virtues help guide the human's tendencies of animal. In another aspect, moral virtues are related to the social aspect of human. There is a need for rules to guide the behaviour of the individual in the community. Hence, moral virtues function here. When it comes to moral virtues, the most important point for Aristotle is "being middle". Aristotle argues that virtues must be in the middle without overdoing and inadequate. As mentioned, Aristotle's virtue ethics is functional. This is one of the most important features that distinguish his ethics from other types of ethics. Aristotle not only stayed in the theoretical field of ethics, but also brought its practical aspect to the fore. Moreover, he placed human at the center of his ethics. Many philosophers have been influenced by the ethics of Aristotle, since human-centered ethical thinking can achieve universality more easily. Today, there are many modern versions of virtue ethics. The most prominent of these is the virtue ethics of MacIntyre. The Virtue Ethics, which takes human and many things about human to its center, will be renewed as long as the human exists and will continue to exist with it.

Giriş

Etik, felsefenin ahlaki değerlerle ilgili olan alt dalına karşılık gelir.¹ Tarih boyunca birçok düşünür ahlak ile ilgili teoriler, sistemler oluşturmuştur. Zira ahlak, toplumsal yapının vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu sebeple ahlaki temellendirme, normlar belirleme, ideal toplum yapıları tasarlama gibi çalışmalar, günümüze dek süregelenmiştir.

Klasik Etik; betimleyici etik ve normatif etik olarak ikiye ayrılır. Normatif etik türleri ise üç tanedir. Bunlar: Teleolojik Etik, deontolojik etik ve erdem etiğidir. Teleolojik etikte, ahlaki eylemin değerini belirleyen şey eylemin ortaya çıkardığı sonuçtur. Bu etik türü altında oluşturulan teoriler, *sonuççu etik* olarak da adlandırılır.² Deontolojik etik ise, teleolojik etiğin tam karşısında konumlandırılır. Söz konusu etik türünde ahlaki eylemin değerini, eylemin sonucundan ziyade eylemin doğruluğu belirler. Ahlaki eylemin doğruluğu yahut yanlışlığı, eylemin sonuçlarından bağımsız olarak, onun ahlaki ödev ya da eylem kurallarını uygulayıp uygulamadığı yönünden belirlenir. Kısaca deontolojik etik, insanı akıllı ve sorumlu bir varlık olarak görür ve bunun nihaî sonucu olarak; onun gerçekleştirmek zorunda olduğu birtakım ödevleri bulunduğu düşüncesini ortaya koyar. Böylelikle ahlakın temeline “ödev”i yerleştirmiş olur.³ Erdem etiği ise, ahlaki hayatın belirleyici unsurları olarak failin karakterine ve erdeme vurgu yapar.⁴ Erdem etiği, kurallardan ve sonuçlardan bahsetmek yerine, erdemli insan düşüncesi üzerine yoğunlaşır. Erdem etiğine göre iyi bir insan olmak; düşünceli olmayı, sorumluluklarını bilmeyi gerektirir. Deneyim ve tecrübe ister. Erdem etiğinin klasik ve modern olmak üzere iki dönemi vardır. Klasik dönemi; Sokrates, Platon ve Aristoteles’in bulunduğu Yunan düşüncesi oluşturur. Aristoteles ise, öncesinde yapılan tüm çalışmaları sistemleştiren isimdir. Aristoteles’in erdem etiği, erdem konusunda çalışan herkesin başvurduğu alandır. Bu çalışmada Aristoteles’in erdem etiği, konuyla ilgili düşüncelerini oluşturduğu *Nikomakhos’a Etik* kitabı esas alınarak incelenmiştir. Aristoteles’in etik konusunda hareket noktası onun *antropolojisi* ve *ontolojisi*dir.⁵ Bu sebeple Aristoteles’in büyük katkı sağladığı erdem etiğini anlayabilmek için öncelikle onun ontolojisini ve buna bağlı olarak insanın yapısı ile ilgili görüşlerini bilmemiz gerekir. Aristoteles’in ontolojisinde varlık madde ve formdan oluşur. Bu şekilde bileşik olduğu kabul edilen her varlık kendine ait işlevlerini yerine getirip, formunu edimselleştirdiği ölçüde amacına ulaşmış olur. Her varlığın amacı olduğu gibi, insanın da bir amacı vardır. Aristoteles bu amacın ne olduğunu araştırır. Ve insanın amacını *eudaimonia* yani

¹ Ahmet Cevizci, *Etik/Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 11.

² Cevizci, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 45.

³ Cevizci, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 89-90.

⁴ Cevizci, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 134.

⁵ Muttalip Özcan, *Aristoteles Etiği ve MacIntyre’in Erdem Görüşü* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 136.

mutluluk olarak belirler.⁶ Daha sonra bu amaca giden yolun erdemli insan olmaktan geçtiğine karar verir. Zira o ahlak konusundaki görüşlerini, insanın eylemlerini gözlemleyerek oluşturmuştur. Erdemin ne olduğunu bu gözlemleri sonucu açıklar. Aristoteles'e göre erdem, bir varlığın işlevini en iyi şekilde yerine getirme durumudur. Bu durumda belirlenmesi gereken, insanı erdemli hale neyin nasıl getireceğidir. Dolayısıyla sorulması gereken soru şudur: Hangi karakter özellikleri kişiyi iyi insan yapar?⁷ Cevaba ulaşmak için öncelikle Aristoteles'in insan hakkındaki düşüncelerini inceleyeceğiz.

1. İnsanın Yapısı

Aristoteles'in varlık anlayışına göre insan beden ve ruhtan oluşan bileşik varlıktır. Aristoteles'e göre insan bedeni madde, ruhu ise formdur. İnsanın formunu edimselleştirmesi ise, onun hisseden, eyleyen ve düşünen bir varlık olmasıdır.⁸

Varlık anlayışında bu şekilde bir yer edinmiş olan insan, elbette ki diğer varlıklardan farklı ve üstündür. İnsanın üstün oluşu, sahip olduğu aklın doğru kullanımıyla kendine özgün işlevleri yerine getirmesi sebebiyledir.⁹ Ona göre, insan yapısı gereği akıl sahibidir, yani insanı insan yapan öz, onu diğer canlılardan ayıran, davranış ve düşüncelerini yönlendiren şey sahip olduğu akıldır.¹⁰ Bu durumda insan ne kadar aklını kullanır, akıyla davranışlarını oluşturur ve yönetirse, o ölçüde doğasının gereğini yerine getirmiş, insanca yaşamış ve aklını layıkıyla kullanmış olur:

“Oysa insanda, ruhun akla uygun ya da akılsız var olmayan bir etkinliğinden ibaret bir fonksiyon vardır ve diyoruz ki, bu fonksiyon her hangi bir bireyde ve yetenekli bir bireyde aynıdır dersek (böylece bu, bir kitaracıda ve iyi bir kitaracıda ve tüm durumlarda mutlak biçimde doğrudur); yetenekten kaynaklanan üstünlük, fonksiyona eklenir (çünkü kitaracının fonksiyonu kitara çalmaktır ve iyi bir kitaracının fonksiyonu onu iyi çalmaktır); o nedenle kabul ederiz ki, insanın fonksiyonu belli bir hayat biçiminden yani ruhun etkinli-

⁶ Alasdair MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi*, çev. Hakkı Ünler (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001), 69; Tufan Çötök, *Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 105; Hülya Umut Tok, *Aristoteles ve Thomas Aquinas'ta Erdemler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 16.

⁷ Muhammet Enes Kala, *Erdem ve Ödev Ahlaklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 18.

⁸ Doğan Özlem, *Etik/Ahlak Felsefesi* (İstanbul: Notos Kitap, 2015), 55; Ahmet Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 82.

⁹ Mian Muhammed Şerif, “Yunan Düşüncesi” *İslam Düşüncesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, ed. M.M. Şerif (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 1/150; Alfred WEBER, *Felsefe Tarihi*, çev. H.Vehbi Eralp (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2015), 99.

¹⁰ Ernst von Aster, *Ernst von Aster'in Ders Notları*, çev. Vural Okur (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015), 194; Ahmet Cevizci - Kasım Küçükakal, *Batı Düşüncesi/Felsefi Temeller* (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2010), 73.

ğinden ve akılla bir arada olan eylemlerden ibarettir; erdemli bir insanın fonksiyonu bu görevi yapmaktır, bu görevi iyi ve başarılı bir biçimde yapmaktır; üstelik her hangi bir şey kendine özgü mükemmelliğe göre yapıldığında iyi yapılmıştır, -bu durumlarda insan için iyi, erdemle uyumlu bir etkinlikten ve pek çok erdem olması durumunda onların en iyisiyle ve en mükemmeliyle uyumlu etkinlikten ibarettir.”¹¹

Burada gördüğümüz üzere Aristoteles’in, şeylerin sahip olduğu işlev önemli bir unsurdur. Her varlık kendine özgü olan fonksiyonu ile değer kazanır. Aristoteles bu tezini ruh görüşüne dayandırır. Ona göre ruh, Platon’da olduğu gibi üç kısımdan oluşmaz; üç basamaktan oluşur. Birinci yani en alt basamakta “bitkisel ruh” vardır. Bitkisel ruh bitkilerde, hayvanlarda ve insanlarda ortaklaşa bulunan ruhtur ve canlılığının devamını yani beslenmeyi sağlar. İkinci basamakta “hayvansal ruh” vardır. Hayvansal ruha insanlar ve hayvanlar ortaklaşa sahiptirler. Ruhun bu basamağı “hareket”, “güç”, “çıkar” odaklıdır ve çevredeki olaylara karşı algısı açıktır. En üst basamakta ise insani ruh vardır. Buna yalnızca insanlar sahip olabilir. Sahip olduğu en önemli ve en değerli özelliği “akıl”dır. İnsanı bitki, hayvan ve diğer varlıklardan üstün, hepsinin içinde özel kılan yanı; davranışlarını belli bir amaç için akıl ile yönetebilmesidir.¹²

Yalnızca insanın sahip olduğu akıl, teorik akıl ve pratik akıl olmak üzere ikiye ayrılır.¹³ Teorik akıl için salt bilgi değerlidir. Varlığın nedenleri, değişmeyen, ezeli-ebedi nesnelere, varlık ve bilginin ilk ilkeleri gibi konular teorik aklın alanıdır. Onun için bilgi, bilgi olduğu için kıymetlidir. Teorik akıl, akıldan beklenen gerçek fonksiyonun işlediği bölümdür. İnsan aklında gördüğümüz bu ayrım Aristoteles’in erdem anlayışının temeli olacaktır.

2. İnsanın Nihai Gayesi: Mutluluk

Akıl ile davranışlarını belirli bir amaca yönlendirebilme yeteneğine sahip olan insanın mutlaka bir nihai gayesi de olacaktır. Aristoteles’e göre insanın temel amacı “*eudaimonia*” yani mutluluktur. Bu durumda en yüksek iyi Sokrates’te olduğu gibi *eudaimonia* olacaktır.¹⁴

Aristoteles, önemli eserlerinden biri olan, ayrıca ahlak ile ilgili görüşlerinin temelini bulduğu *Nikomakos’a Etik* kitabının girişinde, her varlığın “iyi”ye olan yönelimini ortaya koyar.

¹¹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Zeki Özcan (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014), 65-66, 1098-a.

¹² Çötök, *Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*, 116-117; Aster, *Ernst von Aster’in Ders Notları*, 192; Weber, *Felsefe Tarihi*, 99.

¹³ Özlem, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 56; Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, 83.

¹⁴ Şerif, “Yunan Düşüncesi”, 1/150; Özlem, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 57; Cevizci - Küçükalp, *Batı Düşüncesi/Felsefi Temeller*, 73.

“Öyle görünüyor ki, her sanat ve her araştırma ve aynı şekilde her eylem ve her tercih, herhangi bir iyiye doğru yönelir. Bu nedenle “iyi, her şeyin yöneldiği şeydir”, diye açıklanır.”¹⁵

Ahlak felsefesi ve çoğunlukla mutluluk ve erdemle ilgili görüşlerini açıklamaya bu girişle başlayan Aristoteles, varlıkların iyiye yönelme davranışının insandaki yansımalarını *eudaimonia* olarak belirlemiştir.

Aristoteles'e göre mutluluk yalnızca iyi bir toplumsal ya da siyasal düzen içerisinde gerçekleşebilir.¹⁶ Onun işlevsel teorisine göre mutluluk, insan ruhunun sahip olduğu akli kullanarak erdeme uygun ortaya koyduğu etkinliktir.¹⁷

“Mutluluğun genel olarak erdemden ya da herhangi bir özel erdemden ibret olduğunu iddia edenlere gelince; bizim tanımımız onlarla tam uyumludur, çünkü **erdeme uygun etkinlik**, gerçekten erdeme aittir.”¹⁸

Görüldüğü üzere Aristoteles'in, ruhun erdeme uygun etkinliği olarak tanımladığı *eudaimonia* genel anlamda, nesnel bir durum olarak öz memnuniyeti ifade eder. Aristoteles'e göre ise mutluluk, yalnızca gerçekleştirilen, ortaya konan bir sonuç değil, kendi içerisinde bir amaç, iyi bir hayat tarzı yahut yaşama biçimidir. Yani Aristoteles, yalnızca bir hedef göstermiş değil aynı zamanda nasıl iyi bir yaşam sağlanır onu da ortaya koymuştur.

Eudaimonia, insanın nihai amacı olarak, tüm insanlığın erdeme uygun etkinlikler gerçekleştirme yoluyla peşinden gittiği ortak ve nihai bir hedef olmalıdır. Ayrıca mutluluğa, bir şeylerin aracısı olduğu için değil, bizzat kendisi için değer verilmelidir. Ve son şart olarak mutluluk kendi kendisine yeten, kendisi başka bir şeyler ile zenginleştirilmeyen bir şey olmalıdır.¹⁹ Aristoteles'e göre mutluluğun genel özellikleri bunlardır.

Aristoteles'in mutluluk görüşünden bahsetmişken ve erdem görüşüne geçmeden önce haz konusundaki tutumundan da bahsetmek gerekir.

“...kendini tüm hazlara kaptıran ve hazlardan hiçbirini reddetmeyen kişi haz düşkününü bir insan olur; yabani gibi, kendini bütün hazlardan yoksun bırakan kişi, sanki duygusuz bir varlık olur. Böylece hazda ölçülülük ve cesaret, aşırılıkla ve yetersizlikle kaybolur; oysa bunlar doğru ölçü sayesinde korunur.”²⁰

¹⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 37, 1094-a.

¹⁶ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Adres Yayınları, 2015), 203.

¹⁷ Özlem, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 57; Cevizci - Küçükcalp, *Batı Düşüncesi/Felsefi Temeller*, 74; Arslan, *Felsefeye Giriş*, 203.

¹⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 71, 1099-a.

¹⁹ Cevizci, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 166.

²⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 99, 1104-a.

Görüldüğü gibi Aristoteles hazcılığa karşıdır. Yalnızca haz peşinde koşmak hayvanlara ait bir amaçtır. Hazzi önemsemek veya amaç edinmek insana ait bir tutum olduğunda; haz, kötü bir şeydir. Hayvanlara özgü olan bu tutum benimsendiğinde haz iyi, acı ise kötü olacak; insanın tüm davranışları hazza yönelip acıdan kaçmak suretiyle sığ bir hayat biçimine dönüşecektir. Ancak Aristoteles'in hazza böyle şiddetle karşı çıkması onu yok saydığı anlamına gelmez. Ona göre haz insanın çocukluk çağlarında var olup, insanla birlikte büyür. Bu nedenle insan hayatının derinliklerine işlemiştir. Ve kişinin bu duygudan kurtuluşu zordur. Üstelik insan eylemlerini az veya çok kendisine verdiği haz ve acıya göre düzenler. Bu nedenle insana dair yapılan araştırmaların merkezinde bu kavramlar olmalıdır. Çünkü insanın hayatını yönetmek için hazza ve acıya reaksiyonunun sağlıklı ve kusurlu olması arasında fark vardır. Hazla mücadele etmek, insanın kalbindeki isteklerle mücadele etmekten daha zordur. Hazları ve acıları iyi kullanırsak iyi, onları kötü kullanırsak kötü oluruz. Oysa erdem, tıpkı sanat gibi, her zaman daha güç olan şeyin konusudur. Çünkü iyi engellendiğinde daha değerlidir. Tüm bu sayılanlar hazların ve acıların, hem politikanın hem de erdemin tüm eserlerinin başlıca konusu olması için bir sebeptir.²¹

Hazlar konusundaki düşünceleri bu şekilde olan Aristoteles'te; haz salt kendisi iyi değildir, erdemli bir davranışta ikincil bir etki olarak en yüksek iyiye katılır. Bu durumda hazlar ve acılar erdemin konusu olmak konumundadır.²²

Bu noktaya kadar anlatmaya çalıştıklarımızda, Aristoteles her varlığın bir iyi peşinde oluşundan yola çıkarak bu iyinin ne olduğunu araştırdı. Kendisinden önce gelen birçokları gibi insanın mutluluğun peşinde olduğunu kabul ederek "en yüksek iyi"yi *eudaimonia* yani mutluluk olarak belirledi. Sonrasında mutluluğun neliğini tartışmaya başladı. Zira bazılarına göre mutluluk, zenginlik; bazılarına göre şeref; bazılarına göre haz ifade ediyordu.

"Ayrıca İyinin, Varlığın kategorileri kadar kategorisi olduğundan (çünkü örneğin İyi'ye, töz olarak Tanrı ve zekâ denir; nitelik olarak erdemler; nicelik olarak doğru ölçü; ilişki olarak yararlı; zaman olarak uygun ân, yer olarak, yaşanan çevre vs. denir.) açıktır ki, iyi, ortak, genel ve bir, herhangi bir şey olmaz: Çünkü böyle olsaydı, onun hakkında tüm kategoriler değil; tek bir kategori söylenebilirdi."²³

Bu şekilde evrensel bir iyinin olmadığını savundu. Ona göre iyi, her etkinlik için farklı olan bir şeydir. Örneğin; bir heykeltıraş için iyi farklı bir şey, bir marangoz ya da ayakkabıcı için farklı bir şeydir. Heykeltıraşın nihai amacı olan eserini üretmek için uygun taşı seçmesi, taşını yontmak için birtakım koşulları sağlaması onun için

²¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 102-103, 1105-a.

²² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 100, 1104-b; Frank Thilly, *Bir Felsefe Tarihi*, çev. Nur Küçük-Yasemin Çevik (İstanbul: İdea Yayınevi, 2010), 100.

²³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 53-54, 1096-a.

iyidir. Zira bu çabası heykeltıraşı nihai amacına ulaştırmaktadır. Diğer meslekler için de durum böyledir. Bu durumda iyi, ait olduğu alanda aranır ve o alana aittir.²⁴

Aristoteles en yüksek iyinin evrensel olmadığını meslek ve etkinlikler üzerinde bu şekilde ortaya koyar ve insana yönelir. İnsanın işlevi nedir? Her etkinliğin işlevi olduğuna göre; insanın da insana özgü bir işlevi olmalıdır. Eğer bunu bilirsek mutluluğun neliğini de ortaya koymuş oluruz. İnsana özgü olan bu işlev “ruhun akla uygun etkinliğidir.” Ruhun basamaklarını anlatırken, üç basamak olduğunu belirtmiştik. Ve bunlardan bitkisel ruh ile hayvansal ruh diğer canlılarla ortak olanlardı. Yalnızca en üst basamaktaki insani ruh insana aitti ve onun en önemli özelliği akıldı. Bunun zorunlu sonucu şudur: Akla uygun davranmak insan olmanın işlevini yerine getirmektir.

Konu etik olduğunda tanımlanması gereken iyi insan olmak olacaktır. İyi insan olmak ise; akla uygun etkinliklerin, kendine özgü erdeme uygun yapılması ile gerçekleşir. Bu durumda erdemın ödülü de mutluluktur. Peki, mutluluğu kazanma biçimi nedir? O bir Tanrı vergisi midir? Aristoteles bunu şöyle cevaplar:

“Her ne olursa olsun, öyle görünüyor ki, mutluluğun tanrılar tarafından gönderilmediğini; fakat bizde erdemın ya da herhangi bir incelemenin veya egzersizin etkisiyle ortaya çıktığını kabul ettiğimizde bile, o, en yetkin tanrısal realitelerdendir: Çünkü erdemın ödülünü ya da ereğini oluşturan şey, tüm açıklığıyla yüce bir iyidir, tanrısal ve mutlulukla dolu bir şeydir. Fakat mutluluk aynı zamanda pek çok insan için ulaşılabilir bir şey olmalıdır; çünkü erdeme anormal derecede yabancı olmayan herkes, onu biraz incelerse ve biraz çaba gösterirse mutlu olabilir.”²⁵

Bu ifadede görüyoruz ki; mutluluk kazanılan bir şeydir. İnsana özgüdür. Ruhun erdeme uygun etkinliği sonucu ortaya çıkar. Aristoteles tüm bu düşüncelerinin sonucunda erdem konusuna gelir.

3. Erdem

Erdem kavramının eski Grekçe'deki karşılığı, “arete” sözcüğüdür. Arete sözcüğü, amacın ve fonksiyonun tamamlanması, kişinin potansiyellerini tam olarak gerçekleştirilmesi ya da kişinin doğasını açığa çıkarması anlamlarına gelir.²⁶ Aristoteles “Erdem nedir?” sorusuna birçok cevap verir.

²⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 59-63, 1096-a, 1097-b.

²⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 75, 1098-b.

²⁶ Derda Küçükalp, “Erdem Etiği ve Politika”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27/1 (2008), 73.

“O halde erdem nedir? İşte incelenmesi gereken şey. Ruhun fenomenleri üç türdür; bunlar duygulanımlar, yetiler ve ruhsal durumlardır; o nedenle bu şeylerden biri, erdem olmalıdır.”²⁷

Aristoteles ruhta gerçekleşen bu üç durumu tek tek inceler. Birinci durum olan duygulanımlar; sevinç, kin, öfke, özlem, dostluk gibi haz ve acının temelinde bulunduğu yönelimlerdir. O, haz konusundaki görüşlerini açıklamış ve hazzın erdem için temel olamayacağını belirtmişti.²⁸ Ayrıca erdemler övülen şeylerdir; hiç kimse korktuğu için övülmez. Ve bu duygular tercihe bağlı değildir; erdem için bu söylenemez.

“Erdemler bazı tercih biçimleridir ya da en azından düşünülmüş tercih olmaksızın ortaya çıkmazlar. Buna ekleyelim ki, duygulanımlarımız yüzünden hareket ettirilmez; oysa erdemlerimiz ya da kötülüklerimiz bizi hareket ettirmezler; fakat belli bir biçimde harekete hazır halde tutarlar.”²⁹

Dolayısıyla erdem duygulanımlar değildir. İkinci durum yetiler ise duygulanımları hissedebilme kapasitesidir. Yetiler insanın doğuştan sahip olduğu bir özelliktir. İnsan iyi veya kötü olarak doğmaz. Bunu sonradan edinir. Bunun sonucu: Yetiler de erdem olamaz.

Böylece erdem cins olarak ortaya konulmuştur: Erdem ruhsal durumlardır. Aristoteles erdemi cins olarak ortaya koymakla yetinmez; erdemın yapılan işin daha iyi yapmak olduğunu, kendini gerçekleştirmeyi sağladığını söyler. Örneğin; gözün erdemi görmektir, görmek onu göz yapan şeydir. Söz konusu durum insan için de aynı şekildedir. İnsanın erdemi; insan ruhunun akıllı parçasıyla, insanın işlevlerini yerine getirmesidir. Çünkü erdem bir varlığın işlevini en iyi şekilde yerine getirme durumudur. Bu durumda insansal iyiyi oluşturan şey, erdemlerin hayata geçirilmesi ile sağlanan hayattır.³⁰

Aristoteles'e göre erdemler ikiye ayrılır:

“Erdem, entelektüel erdem ve ahlaki erdem olmak üzere iki türdür. Entelektüel erdemın hem öğrenilmesi hem de geliştirilmesi büyük ölçüde, alınan eğitime bağlıdır; bu nedenle entelektüel erdem deneyime ve zamana muhtaçtır. Tersine ahlaki erdem, alışkanlığın ürünüdür; bu nedenle onun adı ethos kelimesinin hafif bir değişimi ile oluşmuştur.”³¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi Aristoteles, insan aklını teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayırmıştı. Bu durumda teorik akla uygun düşen erdemler, entelektüel

²⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 106, 1105-b.

²⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 102-103, 1105-a.

²⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 107, 1106-a.

³⁰ Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, çev. Muttalip Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), 223-224.

³¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 93, 1103-a.

veya *dianoetik* erdemler; pratik akla uygun düşen erdemler ise ahlaki erdemler veya *eudaimonik* erdemlerdir.³²

3.1. Entelektüel Erdemler

Aristoteles erdemi kendine özgü olan yeteneği en iyi şekilde yapmak olarak tanımlamıştı. İnsana özgü olan ise sahip olduğu akıl ile düşünmektir. Akıl yalnızca insanda bulunan bir şeydir. İnsanı insan yapan, insanı belirleyen, öyle ki Tanrı'ya yaklaştırandır. İnsan aklıyla yalnızca davranışlarını belirleyip yönlendirmez; aynı zamanda saf bir bilme etkinliğinde de bulunur. Aklını hakikati aramada, ona ulaşmada kullanır. Tüm bunlar yalnızca teorik aklın yetileridir. Ve entelektüel erdemler, teorik aklın erdemleridir.

“Fakat mutluluk erdeme uygun bir etkinlikse, onun en yüksek erdeme uygun etkinlik olması, akla uygundur ve en yüksek erdem, bizim en yüce bölümümüzün erdemi olacaktır. Yüce bölümümüz, doğası gereği, buyruğa ve yönetmeye sahip gibi ve güzel ve tanrısal realitelerin bilgisine sahip gibi görülen zeka ya da başka herhangi bir yeti olsun; bu bölümümüz tanrısaldir ya da sadece bizim en tanrısal bölümümüzdür; yetkin mutluluğu oluşturan şey, bu bölümün, erdeme göre etkinliğidir, kendi etkinliğidir.”³³

Entelektüel erdemler insanın insan olmasını sağlayan erdemlerdir. İnsanın Tanrı'yı temaşa edip tanınmasını ve ona yakınlaşmasını sağlar. Mutluluğun yegâne yoludur. Böylelikle entelektüel erdemler bütün diğer erdemlerden üstündür. Nitekim bu erdemler şu özelliklere sahiptir:

- Pratik aklın ruhun akıl dışı parçasını disipline etmesinde olduğu gibi; duysal, fiziki, maddi, potansiyel hiçbir şey ihtiva etmezler.
- İnsanın en yüksek parçası, insanın özünü meydana getiren aklın en yüksek ve önemli faaliyet türü olan kuramsal faaliyete, insan varlığını Tanrı'ya yaklaştıran tefekkür ya da temaşaya dayanırlar.
- *Dianoetik* ya da fikri erdemlerde söz konusu olan kuramsal faaliyet, başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan tam ve kendine yeten bir faaliyet tarzıdır.
- İnsana en fazla, en istikrarlı ve en kalıcı doyumunu sağlayıp, mutluluk nihai amacına en fazla hizmet ederler. Onlar başka bir şey için değil, fakat bizatihi kendileri ve mutluluk için istenirler.³⁴

Entelektüel erdemler nelerdir? Aristoteles entelektüel erdemleri beş ana grupta toplar;

³² Özlem, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 58.

³³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 107, 1177-a.

³⁴ Cevizci, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 174; Özlem, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 58.

“Kabul edelim ki, ruhun hakiki olan şeyi olumlu ya da olumsuz bir biçimde ifade ettiği durumların sayısı beştir: Bunlar, sanat, bilim, ihtiyat, pratik bilgelik ve sezgisel akıldır...”³⁵

Bu beş entelektüel erdemi kısaca açıklayalım:

• Bilimsel bilgi (bilgi, bilim): Bilimsel bilgi kişinin zaten bildiği önermelerden başlar. Diğer entelektüel erdemler gibi öğretilen ve nesnesi öğrenilebilen bilgidir. Başka bir deyişle, tümel ve zorunlu olan hakkındaki bir yargıdır. Her varlık doğal olarak kendi mükemmelliğini ister. Aristoteles’e göre erdem bir tür mükemmellik ise; her varlığın kendi erdeminin istediğini söyleyebiliriz. İnsanın mükemmelliğe ulaşma yolu bilgidir. Dolayısıyla insan bilmek ister. Bilimsel bilgi bu nedenle entelektüel erdemlerin arasında yer almaktadır.

• Sanat (beceri): Ruhun hesapla ilgili parçasının erdemidir. Üretimle ilgili akledilmiş bir haldir. Örneğın mimarlık bir sanattır ve belirli kurallara sahip üretme yetkinliğidir. Aristoteles üretilen şeyin ilk ilkesinin failde mevcut olduğunu savunur. Bu yüzden bize mümkün bilgiyi verir.

• Pratik bilgelik (yönetimsel yetenek): Pratik akıl tıpkı sanat gibi, düşünen ruhun hesapla ilgili parçasının bir erdemidir. Pratik bilgelik de değişebilir şartlı şeyler ile ilgilidir. Aristoteles’e göre; insan için iyi ya da kötü şeylerle ilgili fiilde bulunmak için doğru ve akledilmiş bir haldir.³⁶ Şöyle de denilebilir; iyi yaşayabilmek için nelerin kendisi için iyi ve faydalı olabileceği konusunda doğru düşünebilmektir. Bu erdeme sahip olan akıl, eyleme geçmeden önce iyi olanı seçebiliyor demektir. Bu erdem yalnızca tikellerle ilgili değildir. Kişi bu erdem ile, bir durum karşısındaki iyi davranışı seçebildiği gibi; hayatına dair tümel iyiler de belirleyebilir. Pratik bilgeliğin tecrübe ile ilgisi oldukça önemlidir. Aristoteles için pratik bilgeliğin önemi büyüktür. Zira o olmadığında ahlaki erdemlerin uygulanması mümkün değildir. Yani pratik bilgeliğin anlamı yalnızca bilmek değil, aynı zamanda onu eyleme geçirmektir. Onun bilimsel bilgiden farkı, değişebilir şeylere ilgili olmasıdır. Pratik bilgelik, kişinin işlerini düzenler ve yönetir; bu şekilde insanı nihai amaca ulaşmasına yardım eder.

• Sezgisel akıl (sağlam sezgi, kavrayış): Sezgisel akıl bilimsel bilginin ilk ilkelerini kavrayan entelektüel erdemdir. Aristoteles’in onu müstakil bir entelektüel erdem olarak öne sürmesi şu sebeptedir; sezgisel aklın, ilk ilkeleri sadece anlayan değil, keşfeden ve formüle eden aktif bir yetenek olduğunu kabul eder.

• Felsefi bilgelik (teorik bilgelik, derin anlayış/kavrayış): Felsefi bilgeliğe sahip olan kişi bilginin en kamil biçimine sahiptir. Hem ilk ilklere, hem de onlardan çıkarılacak şeyler konusundaki hakikati bilir. Bunun sonucu şudur: bu erdem kişiye tümel ve zorunlu bilgi verir. Aristoteles’in bu erdemle ilgili tanımı şöyledir:

³⁵ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 282, 1139-b.

³⁶ Çötök, *Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*, 133.

'Bilgelik/felsefi bilgelik, doğası itibarıyla en yüksek şeylerle ilgili, sezgisel akıl ile birleşmiş bilimsel bilgidir.'³⁷ Felsefi bilgelikte bilgi tam ve yetkindir.

Pratik bilgelik ve felsefi bilgelik ruhun en önemli iki farklı bölgesine karşılık gelir. Aristoteles'e göre pratik bilgelik en üstün erdem değildir. Zira insan bu dünyadaki en üstün varlık değildir. Pratik bilgelik ise insanla ve insani iyi ile ilgilidir. Buna karşın felsefi bilgelik metafizik ve teolojiye ait en yüksek varlıkları konu alır. Kısaca şöyle diyebiliriz ki; bilginin değeri, entelektüel erdemın konu aldığı nesneye ve kalıcılığına göre değişir. En yüksek ve değişmeyen varlıkları konu alan erdem en yüksek erdemdir.³⁸ Pratik bilgelik ise ahlaki erdemler söz konusu olduğunda son derece büyük bir önem taşır. Pratik bilgelik olmaksızın ahlaki erdemlerin uygulanması olanaksızdır.³⁹

3.2. Ahlaki Erdemler

Aristoteles'in pratik ve teorik akıl şeklindeki ayrımında; pratik akla karşılık gelen erdemlere, ahlaki erdemler denir. Aristoteles etiğinde, insan doğası bütünsel olarak ele alınır. Mutluluğa ulaşmak için insan doğasının her yönü göz önünde bulundurulmalıdır. Elbette ki insan salt entelektüel yeteneği olan bir varlık değildir. Ve dünyada yalnızca bu yönüyle yaşamını sürdürmez. İnsan sosyal bir varlıktır. Ve daimi olarak hemcinsleri ile ilişki içerisinde bulunmak zorundadır. Bu ilişkilerinde davranışlarının belirleyicilerinin ne olduğu önemlidir.

İnsanın doğada sorumlu bir varlık olarak bulunması da onu diğer varlıklardan ayıran özelliklerden biridir. Zira insan ruhunun da arzu, iştih gibi hayvani eğilimleri vardır. Hayvanın sorumlu tutulmadığı tüm durumlarda insan, sorumlu bir varlık olarak görülmektedir. Bu sebeple, insanın akıldışı parçasının yönetilmesi, yönlendirilmesi gerekmektedir. İşte bu noktada ahlaki erdemler devreye girer.

Ahlaki erdemler, insanın sorumlu bir varlık haline gelmesini sağlar. Bunun zorunlu sonucu ise şudur: İnsan kendi doğasını önemli ve ayırt edici bir yönden daha tamamlamış olur.

Bu bağlamda Aristoteles insan doğasının hayvani yönünü dışlamaz yahut yok saymaz. Onu akıl yoluyla kontrol altına almış olur. İnsanın pratik akıl yoluyla; arzu, itki, eğilim ve iştih gibi akıldışı olan yönlerini kontrol alabileceğini savunur. Böylece tüm diğer tüm varlıklardan ayrılan insan; kendisine amaç belirleyebilen, davranışlarını yönlendirebilen, belirli kararlar alabilen, çeşitli düşünme tarzları ortaya

³⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 293, 1141-b.

³⁸ Kemal Batak, "Aristoteles'te En Yüksek Entelektüel Erdem", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/33 (Haziran 2016), 18-19.

³⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 275-293, 1138b-1141-b; Çötök, *Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*, 152-153; Cevizci, *Etik/Ahlak Felsefesi*, 175; Kemal Batak, *Aristoteles'ten Ernest Sosa'ya Erdem Epistemolojisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 21-37.

koyabilen bilen bir varlık haline gelir. Bu kendindeki potansiyel yeteneği ortaya çıkartıp, erdemli bir karaktere sahip olmaktadır.

Aristoteles için ahlaki erdemler söz konusu olduğunda, önemli olan bir şey vardır: Altın orta. Ahlaki erdemlerin ifrat ve tefrite düşmeden ortada olması gerektiğini savunur.

“Eğer her bilim böylece bakışı orta üzerinde yoğunlaştırarak ve eserlerini ona indirgeyerek eserini yetkinliğe ulaştırırsa (bu yüzden çok başarılı eserlerden söz ederken deriz ki, onlardan hiçbir şeyi çıkarmak ve onlara hiçbir şey eklemek imkânsızdır ve bu sözle demek isteriz ki, aşırılık ve yetersizlik, yetkinliği ortadan kaldırır; oysa orta yol onu korur); eğer iyi dediğimiz sanatçılar, çalıştıkları sırada, gözlerini bu tam ortaya dikmişlerse ve ayrıca doğa gibi olan erdem; doğruluk bakımından ve değer bakımından diğer başka her sanatı aşarsa, o zaman her bilim, bu ortaya doğru yönelmelidir. Burada ahlaki erdemi kastediyorum.”⁴⁰

Ahlaki erdem hem bütünsel olarak hem de bireysel erdemlerde orta olanı bulmak ile sağlanabilir. O halde orta nedir? İki tür orta vardır. İlki; bir şeyin iki ucu arasında eşit uzaklıkta olan yer yahut matematiksel oranlamaya göre orta olan. Bu çeşit orta olan herkes için aynıdır, değişmez ve tartışılmaz. İkinci orta ise; ifrat veya tefrit olmak bakımından kişiye göre olan ortadır. Herkes için aynı değildir. Aristoteles’in kastettiği orta ise ikincisidir.

İnsanın arzu ve iştiha gibi eğilimleri olduğunu ve davranışlarının da bilinçle oluştuğunu söylemiştik. Aristoteles, bu eğilim ve eylemlerin eksik kalabileceği ya da aşırıya kaçabileceğini belirtir. Çünkü eylemler ve eğilimler aşırılık ve eksiklik ile ilgidir.

“Çünkü ahlaki erdem aşırılığın, yetersizliğin ve ortanın bulunduğu duygulanımlarla ve eylemlerle ilişkilidir. Böylece korkuda, cürette, istekte, merhamette ve genel olarak haz ve acının her duygusunda, ne iyi ne de diğeri olan çoğa ve çok aza rastlanır. Tersine bu duyguları uygun anda ve durumda duymak ve uygun kişilere karşı gerekli sebeplerden dolayı ve gerekli biçimde duymak, hem ortadır hem de yetkinliktir yani erdeme kesinlikle uygun özelliğidir. Benzer biçimde eylemleri ilgilendiren konuda aşırılık, yetersizlik ve orta olabilir.”⁴¹

Bu bağlamda kişi, davranışlarında aşırıya kaçarsa yahut eksik kalırsa, toplum içerisinde ayıplanır. Bu sebeple ahlaki erdemler orta olmayı hedefler. Ahlaki erdemlerden cesaret ve cömertlik ile ‘orta olma’yı açıklayalım. Cesaret; korku ve cüret arasında bir ortadır. Her insan fakirlik, hastalık, ölüm, dostsuzluk gibi şeylerden korkar. İnsanda korku uyandıran söz konusu şeylerden ölüm ile devam

⁴⁰ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 110, 1106-b.

⁴¹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 110, 1106-b.

edersek; Aristoteles ölümü, soylu olduğunda kötü olarak görmez ve onun cesaret ile elde edildiğini savunur. Eğer bu ölüme gidiş yersiz ise cesaret erdeminin ifrat yönü olan cürete dönüşür.⁴² Cömertlik: Mal-mülk alıp verme konusunda kişinin iki uç olan israf ve cimrilikten uzak durup orta halli olmasıdır. Çünkü israf insanı sahip olduklarını çabucak ve yersizce kaybetmesine neden olur. Cimrilik ise; kişinin önce kendisini sonra da yakınlarını, gereksiz yere birçok şeyden mahrum bırakmasına sebep olur. Bu iki ucun arasında cömertlik erdemi ise mal alıp verme eylemlerinde, kişiyi aşırılık ve yetersizlikten alıkoyar. Orta yolda olmasını sağlar. Değerli olan orta yoldur.

“Oysa erdem, aşırılığın hata, yetersizliğin ayıplama konusu olduğu duygulanımlarla ve eylemlerle ilişkilidir; oysa orta övgü başarı konusudur; övgü ve başarı erdeme özgü iki avantajdır. O halde erdem bir tür orta yoldur bu anlamda ortayı amaçlar.”⁴³

Ancak entelektüel erdemlerin ortası yoktur. Örneğin, felsefi bilgelik entelektüel erdemdir ve bilge olmanın da aşırısı yoktur. Bilge olan bir kişiye bunun ortası şudur; sonrasına devam etmek kötüdür diyemeyiz. Bu sebeple ortası da olamaz. Bazı eylemlerin de ortası yoktur. Bunun örneği, hırsızlık veya zina olabilir. Söz konusu olan eylemlerin, yetersizliğinden yahut aşırılığından söz edilemez. Dolayısıyla bir eğilimin veya davranışın, eksikliğinden ya da aşırılığından bahsedemeyiz.⁴⁴

İki çeşit orta olduğunu söylemiştik. Bunlardan birincisi herkes için aynı olan; ikincisi ise, kişiye ve duruma göre değişti. Orta olan sadece bireylere göre değil, her durum için de farklılık göstermekteydi. Şu durumda kişi, hem kendine göre olanı hem de bulunduğu duruma göre olanı nasıl belirleyecektir? Dolayısıyla erdem görelidir mi?

“Buna karşılık isteğin konusunun görünüşte iyi olduğunu düşünenler der ki, doğası gereği istenen şey yoktur; fakat sadece her bireye iyi görünen vardır: O halde bir kişiye şu, bir başkasına bu iyi görünür; bu iyi görünenlerin duruma göre karşıt olabildikleri düşünülemez. Eğer bu sonuçlar pek de tatmin edici değilse, şöyle denmesi gerekmez mi? İstek konusu olan, kesin olarak ve hakikat açısından, gerçek iyidir; fakat bizden her birimiz için istek konusu, bize böyle (gerçek iyi ç.n.) görünendir. Sonuç olarak erdemli insan için isteğin konusu gerçekten bir iyi olan şeydir; oysa kötü insan için istenecek her şey iyidir. Bedenimizin durumunda da böyle değil midir? Sağlıklı bir organizma gerçekten sağlıklı olan bir şeyi sağlıklı bulur, oysa hastalıklı bir organizma için başka her şey sağlıklıdır; acı, tatlı, sıcak, ağır şeyler ve benzeri her durum için de böyledir. Gerçekte iyi insan her şey hakkında doğruluğuna bakarak yargıda bulunur ve her şey ona doğru gibi görünür; (doğru gördüğü

⁴² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 150-152, 1154-a.

⁴³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 110, 1106-b.

⁴⁴ Özcan, *Aristoteles Etiği ve MacIntyre'in Erdem Görüşü*, 20.

ç.n.) gerçekten doğrudur. Çünkü doğamızın durumlarından her birine uygun, iyi ve hoş şeyler vardır ve kuşkusuz iyi insanın asıl özelliği, her şeyde, sanki bir tür kural ve ölçü olan hakikati algılamasıdır.”⁴⁵

Görüldüğü gibi erdem subjektif değildir. Erdemli kişi her defasında doğru olanı seçer. Bu seçimi her durum için ayrı yapmak zorunda değildir.⁴⁶ Zira her seçim yapmak zorunda olduğunda düşünmesi gerekse bu durum sonsuza dek sürerdi. Tercih edilen doğrunun ilkesi aslında, kendinin yönetici bölümünde bulunmaktadır. Kişi doğruyu seçme yeteneğini alışkanlık ile edinir. Yani entelektüel erdemler eğitim ile kazanılırken; ahlaki erdemler alışkanlık ile kazanılan erdemlerdir. İnsanın doğasında var olan eğilimler alışkanlık ile ahlaki erdemlere dönüşmüş olur. Ve erdemli kişi bu durumda, doğru davranışı yapmakta zorlanmaz; vakit kaybetmez. Eğer doğru olanı seçemiyorsa durumu şu şekildedir:

“Çünkü doğamızın durumlarından her birine uygun, iyi ve hoş şeyler vardır ve kuşkusuz iyi insanın asıl özelliği, her şeyde, sanki bir tür kural ve ölçü olan hakikati algılamasıdır. Tersine çoğu insanda haz hatanın nedeni gibi görünüyor. Çünkü haz bir iyilik değildir; iyiliğin görünüşüne sahiptir; bu nedenle insanlar hoş olanı sanki bir iyi gibi tercih ederler ve acıdan sanki kötü olan bir şeyden kaçır gibi kaçırılır.”⁴⁷

Doğruyu göremeyen kişiler, haz ve acı nedeniyle bunu yapmaktadırlar. Daha öncesinde Aristoteles hazzın insan için fayda vermeyen bir şey olduğunu belirtmişti. Şu durumda tercihlerini acı ve haza dayanarak yapmayan kişiler, karakter erdemlerine sahip olan insanlardır.

Sonuç

Aristoteles’in etik anlayışının temelinde, onun ontolojisi vardır. Varlık hakkındaki düşünceleri, insan söz konusu olduğunda da tutarlı bir şekilde devam etmiştir. İnsan beden ve ruhtan oluşmuş bir varlıktır. Diğer varlıklar nasıl madde ve formdan oluşması gibi, söz konusu ontolojik anlayışın zorunlu sonucu şudur: İnsan bedeni madde, ruhu ise formdur. İnsan ruhu ise akıl sahibidir. İnsanın akıllı bir varlık oluşu, onu diğer varlıklardan üstün kılmıştır. Zira akıl, insanın davranışlarından sorumlu tutulmasına sebep olur. Yani insan amaçlı eyleyen bir varlıktır. Bu durumda akıl, Aristoteles’in ahlak anlayışının hareket noktalarından biridir.

Diğer yandan, insanın bir amacı olmalıdır. Çünkü her varlığın bir amacı vardır. Ve her varlık, kendi amacına hizmet ettikçe değer kazanır. Aristoteles insanın peşinde olduğu amacı saptamaya çalışır. Hiçbir insanın hayır diyemeyeceği ortak bir iyi arar. Söz konusu ortak iyiye ulaşmada etkin olan akıldır. Zira insana özgü olan yan akıldır. Ortak iyi araştırmasının sonucunda ulaşılan şey mutluluktur. Her insan

⁴⁵ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 142-143, 1113a-b.

⁴⁶ MacIntyre, *Ethik’in Kısa Tarihi*, 85.

⁴⁷ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 142-143, 1113a-b.

mutlu olmayı ister. Aristoteles her insanın peşinde olduğu mutluluğu 'ruhun erdeme uygun etkinliği' şeklinde tanımlar.

Bu noktada Aristoteles, erdemin ne olduğunu inceleyecektir. Ama araştırma konusu yalnızca bu değildir. Erdemli olmanın da nasıl sağlanacağı ve böylelikle mutluluğa nasıl ulaşılacağı önemli bir noktadır. Yani Aristoteles salt ahlaki normlar belirleme araştırması yapmamış; insanın yapıp etmelerini irdeleyerek 'erdemli olma'nın başka bir deyişle 'iyi olma'nın nasıl olacağını peşine düşmüştür.

Aristoteles erdemin ne olduğunu ararken insanı gözlemlemiştir. Erdem, yapılması gereken şeyi en iyi şekilde yapmaktır. İnsanda iki tür erdem bulunur. Entelektüel erdemler ve ahlaki erdemler. Entelektüel erdemler kişinin bilme, üretme gibi eylemlerini en iyi şekilde yapmasını sağlarken; ahlaki erdemler, davranışlarını en iyi şekilde düzenlemesini sağlar. Bu şekilde düzenlenmiş bir ayırım, Aristoteles'in, insan yapısını kapsamlı bir şekilde çözümlendiğini göstermektedir. Bu iki erdem türü de insanın kendisinde bulunur. Ancak eğitim ve alışkanlık ile açığa çıkar.

Aristoteles böyle bir çizgide erdem etiğini oluşturmuştur. Onun erdem etiği sonraki yüzyıllarda birçok felsefeci, düşünür tarafından temel kabul edilmiştir. Öyle ki bazıları, onun görüşlerinden yola çıkarak, bazen eleştirerek yeni erdem etiği oluşturmuşlardır. Ortaçağın önemli filozoflarından Thomas Aquinas onun erdem etiğini temel almış, birtakım eklemeler yapmıştır. Modern dönem filozoflarından ise Alasdair MacIntyre, Aristoteles'in erdem etiğini birtakım sebeplerle eleştirerek, kendine ait erdem etiğini öne sürmüştür. Aristoteles'in erdem etiğinin konusu da kaynağı da uygulanması da insandır, insan iledir. Temeline insan aklını yerleştirmiştir. Başka herhangi bir dış kaynak aramamıştır. Ve bir diğer önemli noktası, Aristoteles etiğini teoride bırakmamıştır. Yani salt normlar oluşturup, onları incelememiş; insan davranışlarını ve insanın yapısını gözlemleyerek erdem etiğini oluşturmuştur.

Kaynakça

- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*. çev. Zeki Özcan. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları, 22. Basım, 2015.
- Aster, Ernst von. *Ernst von Aster'in Ders Notları*. Der. Vural Okur. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2015.
- Batak, Kemal. *Aristoteles'ten Ernest Sosa'ya Erdem Epistemolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Batak, Kemal. "Aristoteles'te En Yüksek Entelektüel Erdem". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/33 (Haziran 2016), 17-28.
- Cevizci, Ahmet - Küçükalp, Kasım. *Batı Düşüncesi/Felsefi Temeller*. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2. Basım, 2010.
- Cevizci, Ahmet. *Etik/Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Çötök, Tufan. *Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Kala, Muhammet Enes. *Erdem ve Ödev Ahlâklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross Ve Alasdair MacIntyre*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Küçükalp, Derda. "Erdem Etiği ve Politika". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27/1 (2008), 71-83.
- MacIntyre, Alasdair. *Erdem Peşinde*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- MacIntyre, Alasdair. *Ethik'in Kısa Tarihi*. çev. Hakkı Ünler. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Özcan, Muttalip. *Aristoteles Etiği ve MacIntyre'in Erdem Görüşü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Özlem, Doğan. *Etik/Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap, 2015.
- Şerif, Mian Muhammed. "Yunan Düşüncesi". *İslamDüşüncesi Tarihi*. çev. Kasım Turhan. 1/150. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Thilly, Frank. *Bir Felsefe Tarihi*. çev. Nur Küçük-Yasemin Çevik. İstanbul: İdea Yayınevi, 2. Basım, 2010.
- Tok, Hülya Umut. *Aristoteles ve Thomas Aquinas'ta Erdemler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*. çev. H.Vehbi Eralp. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2015.